

חלומות

ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנה אתו: (בראשית לז, ה)

האם יש תוקף בחלום

בגמ' (ברכות נה, ב) מבואר דיש כמה ענינים בחלומות ותחילה עלינו לדון אם בכלל יש משהו בחלומות. הגמ' מביא ששמואל כי הוה חזי חלמא בישא אמר "וחלומות השוא ידברו", כי הוה חזי חלמא טבא אמר "וכי החלומות השוא ידברו" (בתמיהה), והכתיב "בחלום אדבר בו", רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב וחלומות השוא ידברו, לא קשיא כאן על ידי מלאך כאן על ידי שד.

כל החלומות הולכין אחרי הפה

אמר רבי ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא אמר רבי פנדא אמר רב נחום אמר רבי בירים משום זקן אחד ומנו רבי בנאה עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים ופעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפטר לי זה לא פתר לי זה וכולם נתקיימו בי, לקיים מה שנאמר "כל החלומות הולכים אחר הפה", אטו כל החלומות הולכים אחר הפה קרא הוא, אין וכדרכי אלעזר דאמר רבי אלעזר מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר "ויהי כאשר פתר לנו כן היה", אמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמיה וכו'.

הגמ' (שם נו, א) גם מביאה ש"בר הדיא" מפשר חלמי הוה מאן דיהיב ליה אגרא מפשר ליה למעליותא ומאן דלא יהיב ליה אגרא מפשר ליה לגריעותא, ומספרת הגמ' שאביי ורבא חזו חלמא אביי יהיב ליה זוזא ורבא לא יהיב ליה, אמרי ליה אקרינן בחלמין "שורך טבוח לעיניך", לרבא אמר ליה פסיד עסקך ולא אהני לך למיכל מעוצבא דלבך, לאביי אמר ליה מרווח עסקך ולא אהני לך למיכל מחדוא דלבך, והגמ' מביא עוד כמה וכמה חלומות שלאביי פתר לטוב ולרבא לרע, וזה מוכיח שהחלומות הולכין אחר הפה.

כחות הנפש שיש באדם

ועי' במהרש"א שמביא קושיית בעל העקידה איך תתחלף הוראות חלום כפי חילוף הפותר אותו כרצונו כעובדא דבר הדיא, ופלא גדול מזה כ"ד פותרי חלומות וכו', והאריך בקושיותיו ובתירוצו ליישב כל זה, אבל כתב המהרש"א שאין כל הסוגיא מתיישבת לדבריו. אלא כתב מהרש"א כי יש לפעמים לחלום אופנים הרבה לרעה ולטובה מעין החלום, כדאמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמא, ובזולת הפתרון אפשר שהוא לא טוב ולא רע, כמ"ש רב חסדא חלמא דלא מפשר כו' ופירש"י דלא מיקרי לא טוב ולא רע שכל החלומות הולכין אחר הפתרון, ויותר מזה שגם החלומות שפתרונם הקרוב לאמתי לטובה אפשר שישתנה לרעה ע"י הפתרון כדמוכח מההיא דהרואה באר בחלום ישכים וכו', ומסביר מהרש"א כי כמו שמצינו שיש כח בנפש האדם לפעול בעינו לטוב כדכתיב "טוב עין הוא יבורך", וכן בהפך ברע עין כבלעם, וכן הוא הדבר הזה שניתן כח לפה להוליך את החלום כפי פתרונו אם הוא מעין החלום.

ג' סוגי חלומות

ומסיק מהרש"א דג' מיני חלומות הן. הא' שהולך כולו אחר הפה ובלא פתרון אינו לא טוב ולא רע, ומזה המין א"ר חסדא (ברכות נה, א) חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא, והך דרבי בנאה בכ"ד פותרי חלומות, וכל הני עובדי דבר הדיא, וזה החלק מהחלומות שע"י שד שהוא שוא בזולת הפתרון. והמין הב' שיש לו פתרון קרוב לאמתי ויתקיים בלי פתרון, אמנם ישתנה ע"י פתרון אפילו משוב לרע ומרע לטוב, כההיא (ברכות נו, ב) דאמר רבי חנינא הרואה באר בחלום רואה שלום, שנאמר "ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים", רבי נתן אומר מצא תורה, שנאמר "כי מצא מצא חיים", וכתיב הכא "באר מים חיים", רבא אמר חיים ממש, ומזה המין הם חלומות של ב' סריסי פרעה אשר חלומם האמתי היה על העתידות כמפורש פ' ג"ה (חולין צב, ב) אפסוק ובגפן שלשה שריגים וגו', וזה החלום שע"י מערכת השמים. והג' החלום אשר אין לו פתרון כ"א הא' האמתי ואינו משתנה כלל כחלום של יוסף הצדיק, והוא ע"י מלאך דכתיב "בחלום אדבר בו". ממשיך מהרש"א שהטעם דמתענין על קצת חלומות הוא לפי שאפשר שהוא ע"י מלאך ולא ישתנה בפתרון אחר כ"א בתשובה ומע"ט.

סתירה בדברי חז"ל האם סומכין על חלומות

על דרך המהרש"א שלא יודעים להבחין בין סוגי החלומות הולך גם בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' קכח) אבל קצת בדרך אחר, דיועין שם שיש מקומות בחז"ל שחוששין לחלומות, ויש מקומות שלא. דהנה בנדרים (ח, א) אמר רב יוסף נידוהו בחלום צריך י' בני אדם להתיר לו וכו', ואי ליכא ליזיל וליתב אפרשת דרכים ויהיב שלמא לבי י' עד דמקלעי ליה עשרה דגמרי הלכתא. אמנם יש מקומות שאין חוששין להם כלל, והוא מה שהוזכר בפ' זה בורר (סנהדרין ל, א) הרי שהיה מצטער על מעות מעשר שני שהניח לו אביו, (ולא אמר להו היכן הם - רש"י) בא בעל החלום (שר המראה חלומות בלילה - רש"י) אמר לו כך וכך הם במקום פלוני הם, זה היה מעשה ואמרו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, והרי כאן סתירה מפורשת. ואמרינן עוד בפ"ק דברכות (י, ב) אפי' בעל החלום אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים. ואיתא פ' הנזקין (גיטין נב, א) בההוא אפטרופוס דהוי בשבבותיה דר' מאיר דהוה קא מזבין ארעא וזבין עבדי, לא שבקיה רבי מאיר, אחוה ליה בחלמיה אני להרוס ואתה לבנות, ואפ"ה לא אשגח אמר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. ואומר התשב"ץ שהפתרון לכל זה הא דאיתא בברכות (נה, ב) רבא רמי, כתיב החלומות שוא ידברו וכתיב בחלום אדבר בו, לא קשיא כאן על ידי מלאך כאן על ידי שדים. הרי שראו חז"ל כי יש חלומות שראוי לסמוך עליהם ולחוש להם, ויש מהם שאין ראוי לסמוך ולחוש להם, כי יש מהם ע"י מלאך והמלאך לא יכזב, ויש מהם על ידי שד והם דברים כענן בקר אשר אין להם שחר, עי"ש שמאריך להסביר החילוק בדרך פילוסוף.

וכתב דמאחר שנתישב לנו יש חלומות צודקים ראוי לחוש להם, ויש חלומות בלתי צודקים אין לחוש להם, א"כ בכל חלום מסופקים אם הוא צודק או לא, א"כ בכל דבר שבממון יש לנו להעמיד הממון בחזקתו, וע"ז אמרו שאין לו לסמוך על החלום ויונח הממון ההוא בחזקתו כאשר היה קודם החלום, דברי חלומות בכענין זה לא מעלין ולא מורידין להוציא הממון מחזקתו. וכן בההוא אפטרופא דהוי מזבין ארעא מספקא לא יחבי ליה רשותא למזבן בלאו דינא. אבל במי שנדוהו בחלום אם על ידי מלאך הוא הרי הוא מנודה, ואם ע"י שד הוא אינו מנודה, וא"כ זה ספק מנודה ספק אינו מנודה והרי זה כספק איסור, אם אסור לספר ולכבס ולהתרחק מבני אדם ד' אמות אם לא, ומן הספק צריך היתר ככל ספק איסור שאפשר לצאת מידי ספק על ידי תקנה ויתירוהו עשרה שזה הוא מנודה לשמים.

למה הריב"ש חש לחלום

עוד הביא התשב"ץ סיפור עם הריב"ש, שאחד בשם חקון בן עבו (אשר היום יצא לתרבות רעה) חלם חלום שהצבור חייבים להתענות ג' תעניות שני וחמישי שני, והריב"ש חשש לו וגזר ג' תעניות, ואתה רואה שאותה איש אשר סופו הוכיח על תחלתו כי גם באותו פרק לא היה פרקו נאה ומפני חלומה לא היה לו לרב לגזור תעניות, והצבור היו מלעיבים ומלעיגים עליהם וקורין אותן תענית חלום, ובתפלת מנחה לא היינו מוצאים מניין כי אם בקושי, ונתחרט הרב ז"ל על זה, ואני הייתי מתענה והייתי אומר יודע אני בעצמי שאיני כהן ואם יאמרו לי חבירי עלה לדוכן הייתי עולה (שבת קיח, ב), ומה שהזיק הרב ז"ל לזה הוא מה שאמר לנו כי בכלינסיה עיר מולדתו בא לו קודם הגזרה שלמה מטיש ואמר לו לגזור תענית לפי שהיה רואה שריפה גדולה בבית הרב ז"ל, ולא חשש לדבריו כלל ונתחרט על זה בראותו כי בא החלום ברוב ענין.

חלמו אחרים עליו שהוא בנדוי

הזכרנו דברי הגמ' שהנתנדה בחלום צריך התרה, ועי' בשאלות דרב אחאי (פרשת מקץ שאילתא כט) דמבואר שאפילו אם אחר חלם עליו שהוא בנדוי ג"כ צריך התרה, וז"ל מאן דחזא בחילמיה דמשמתין ליה צריך ביה עשרה דתנו הילכתא דשרוי ליה, ואפילו חזיא ליה שפחה או עבד או קטן בחלמיה. ועי' בהעמק שאלה שמציין לדברי התשב"ץ (ח"ב סימן קכט) שמביא סיפור על החכם הרופא דון טדרוס אבן דאוואר שהיה מחשובי קהל קלעת איוב, שהיא עיר ואם בישראל, ויצק מים על ידי הריב"ש, ובהיותי מתגורר בבית מורי חמי הרב ר' יונה ז"ל בארגון ראיתי שאמר לו מורי חמי ז"ל כדברים האלה: דון טדרוס הנה חלמתי חלום שהייתי אומר לך קבע עתים לתורה שאם לא תקבע עתים לתורה אנדה אותך, מיד נרתע לאחוריו ואמר לו אדוני התירני בעשרה, אמר לו חמי מורי הרב אינך צריך חזא שאתה לא חלמת ומפני חלומי אינך צריך התרה, ועוד כי לא נדיתי אותך אלא אמרתי לך שאנדה אם לא תעשה כן, ויאמר לו אעפ"כ התירני, ונתקבצו כלנו בבית המדרש הרב ובנו וכו' ואני והתרנוהו, ואולי נאמר שיש לחוש וצריך היתר, ויש לסמוך זה ממה שאמרו ז"ל (ברכות נה, ב) ג' חלומות מתקיימים, ואחד מהם חלום שחלמו לו אחרים. וכיון שהשרישו לנו שזה המנדה בחלום הוא שלוחו של מקום וכמו שאמרו לשמותיו שויה שליח, מה לי אם אותו השליח אמר שליחותו אל המנודה עצמו או לאחרים, אדרבה נראה שיותר קשה הוא כשחלמו לו אחרים ולא כשחלם הוא לעצמו שלפי שהוא נוף הרבה לשמים הראו חלום זה לאחר ולא לו, וכדאמרינן בחולין (קלג, א) אקריה לרב ספרא בחלמיה מעדה בגד ביום קרה וכו', ואמרו שם דכלפי רבא אקריה, והקשו ולקריה לרבא והשיבו נזוף הוא. וכתב התשב"ץ שאח"כ מצא בהלכות גדולות ובשאלות שכתבו כדבריו.

מסיים התשב"ץ שעשה בזה מעשה באיש שחלם חלום היה מבזה זקן אחד והוקשה הדבר לאבי אביו של החולם ההוא ונדוהו, והאיש שנתבזה והמנדה היו מתים, ופסק התשב"ץ שצריך היתר, חבריו חלקו עליו ואמרו הרי זה לא נתבזה והמנדה אין לו כח לנדות שהרי הוא מת, והשיב להם שזה נתנדה בשליחותו של מקום, ושנדוהו אבי אביו מפני בזיון שעשה כל זה דברים בטלים, שאם לא תאמרו כן אם היה המנדה עם הארץ היה צריך היתר (בתמיהה), וזה לא נזכר והתירוהו ב'.

רוב חלומות הם דברים בטלים

גם הגר"ש לנדא (הבן של הנוב"י) בשו"ת שיבת ציון (סימן נב) נשאל שמהיה דנדרים שנדוהו בחלום צריך עשרה להתיר לו, מבואר שחיישינן לחומרא שמא יש בחלום הזה ממש, וק' מהיה דסנהדרין הרי שהיה מצטער על מעות שהניח לו אביו ... משל מעות מעשר הן זה היה מעשה ואמרו דברי חלומות אין מעלין ואין מורידין. וכן יש סתירה להלכה דהא הרמב"ם (מעשר שני ז, ו) פסק לדינא להך דסנהדרין, וכן פסקינן בשו"ע (חו"מ ס"ס רנ"ו), וכן הביאו הרמ"א (יו"ד ס"ס רנ"ט) דאם אמרו לו בחלום מעות של אביך במקום פלוני הם וכך הם ושל מעות מעשר הם ... אין בהם דין מעשר דדברי חלומות אינן מעלין ואינן מורידין, ואפ"ה פסק הרמב"ם (ת"ת ז, יג) ובשו"ע (יו"ד שלד, לה) להאי דר"י במסכת נדרים דאם נדוהו בחלום צריך התרה.

והשיב כי עניני החלומות הם דברים מכוסים וסתומים וסיבתם נעלם מעיני בשר ודם, וגם יש בהם דברים המתנגדים זה לזה במקרא ובדברי חז"ל עד שבמס' ברכות (נה, א) רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתוב החלומות שוא ידברו לא קשיא כאן ע"י מלאך וכאן ע"י שד, ור"י אברבנאל בפ' מקץ האריך בזה והעלה שיש חלומות המתהווים ע"י סיבת גופני כגון ע"י עיכול המזון המעלה אדים או ע"י חולשת המזג מבריאות הגוף ואלו החלומות המה הבל אין בו ממש, אמנם יש חלומות אשר אין להם יחוס לסיבת הגוף והם הוראה והודעה מן השמים עד שאמרו חז"ל (ברכות נז, א) שחלום הוא אחד מס' בנבואה. אמנם רוב החלומות נתהווים מסיבת הגוף אשר עליהם אמרו דברי חלומות אינן מעלין ואינן מורידין, רק המיעוט מיעוטא דמעוטא הם הוראה והודעה מן השמים, ולפ"ז מיישב הסתירה בפסק הלכה, דכל היכא שדברי החלום נוגע לדבר איסור כגון האי דינא דאמרו לו בחלום שמעות שהניח לו אביו מעות מעשר בזה שפיר פסקינן שדברי חלומות אינן מורידין ואינן מעלין, כי בכל דבר איסור אזלינן בתר רובא וכיון שרוב מעות הם חולין, מוקמינן אחזקת חולין. ועוד כיון שרוב חלומות הם הבל ואין בהן ממש אמרינן שגם זה הבל, והוא מסוג רוב החלומות אשר שוא ידברו. אבל בהאי דנידוהו בחלום חוששין למיעוטא, דהנה התוס' במסכת נדרים שם כתבו דלכך צריך התרה דיש לחוש שבהאי הודעה שנדוהו בחלום מגלים לו מן השמים שפורענות עתיד לבוא עליו, ומעתה דבר זה אינו נוגע לדבר איסור כ"א לסכנה שלא יבא הפורענות, ובסכנה לא אזלינן בתר רובא וחיישינן למיעוטא כמ"ש רש"י ז"ל במסכת חולין (י, א) דספק מים מגולין אסורין משום סכנת נחשים, דאף שיש לומר אדם נכנס לשם או שאר שקצים גילו והנחשים הם מיעוטא, אפילו הכי חיישינן שמא נחש גילה ושתה ממנו דבסכנה לא אזלינן בתר רובא, וא"כ שפיר פסקינן דנידוהו בחלום שהוא חשש סכנה מפני הפורענות חיישינן למיעוט חלומות שיש בהם ממש.

הנודר בחלום

אך כתב השיבת ציון שלדעת הרשב"א (הובא ביו"ד רי, ב) שהנודר בחלום צריך התרה, וז"ל שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרסח) שאלת מי שנדר בחלום על דעת רבים שלא יאכל בבית פלוני עד זמן פלוני אם יש בכך להתירו כשאר נדרים שנדר בהקיץ ואם צריך להתירו, או כיון שנדר על דעת רבים אם יכול להתירו אפילו שלא על דבר מצוה ובשלשה כשאר נדרים אם לא.

והשיב דמילתא אפ' בשבועות ונדרים מכל מקום בהיתר בעלמא בפני שלשה כנדרים דעלמא סגי. ובמסכת ברכות (נה, ב) שנינו הרואה החלום ונפשו עגומה עליו ילך ויפתרנו בפני שלשה דרחמי ליה. צ"ע מה הרשב"א רוצה מגמ' היא, הרי שם מדובר בחלום רעה שילך אצל שלש לעשות הטבת חלום, ומה קשר לנדר בחולם.

ועי"ש שמביא תשובת הגאונים שנשאל על מי שנשבע או נדר בחלום, והשיב מביאין עשרה בני אדם ידידי למקרי ומרחמי ליה ויתירו לו את נדרו ובהרטה כמי שנדר ונשבע בהקיץ. ומביא ראייה מהיה דאמרינן (יומא פו, ב) החוטא לחבירו ומת מביא עשרה בני אדם ומשתטח על קברו, ואומר חטאתי לה' אלקי ישראל ולפלוני זה, ויענו כלם מחול לך שלשה פעמים. וצ"ע מה שייטיה לבקשת מחילה, ועוד שלכאורה מה שעושה כשהוא ישן אינו נעשה בדעת א"כ איך יתכן שחל הנדר, ואפילו אי חל למה צריך עשרה להתירו ולא די בג' או ביחיד מומחה.

ובשול"ת רדב"ז (ח"ד סי' צט) נשאל על ראובן שהיה חייב לשמעון מנה ונשבע בחלום לפרוע לו יום פלוני, האם יש לו לחוש או דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. והשיב שדבר זה מחלוקת כי הרא"ש ז"ל כתב בתשובה כי אין צריך כלום דאפילו הנשבע בהקיץ בעיניו פיו ולבו שוין כל שכן בחלום שאין כאן לא פה ולא לב, והרשב"א ז"ל כתב בתשובה שמצא בתשובת הגאונים שצריך חרטה והתרה כדין נדרים ושבועה של הקיץ וכתב שראוי לנהוג כדבריהם וכן הורה הוא ז"ל הלכה למעשה. ומיהו כתב הרדב"ז שבנ"ד אפי' הרא"ש מודה, דכיון דפריעת ב"ח מצוה מן השמים מזרזין אותו לקיים המצוה, ויש לו לחוש ולקיים שבועתו או שיאמר לו חברו התקבלתי לצאת ידי שמים.

שני הדעות אלו הובאו בשו"ע (יו"ד רי', ב) וז"ל ההנודר בחלום, אינו כלום ואינו צריך שאלה. ויש אומרים שיתירו לו עשרה דידעי למקרי, (ויתירו לו בחרטה כאלו נדר בהקיץ). ויש לחוש לדבריהם. ועי' בביהגר"א שמקור השיטת השניה היא הסוגיא דפ"ק נדרים (ח, א) נידוהו בחלום כו' וכגירסת הרמב"ם, וצ"ע מה הראיה משם הרי לא נדר, אלא שנידוהו והוי סימן מן השמים שהוא מנודה לשמים, כמש"כ הגר"א עצמו לפי השיטה הראשונה דס"ל דלא דמי לשם דשם סי' קללה הוא משמים וצריך קירוב, ובאמת בשול"ת הרשב"א לא הוזכר הגמ' בנדרים, וצ"ע.

נדר בלב

בשול"ת חתם סופר (יו"ד סי' רכב) נשאל על מי שחלם לו שנדר על דעת רבים שלא לאכול מצה מבושלת בפסח הזה, אם יש לו היתר או כיון שהוא עד"ר אין להתיר, ואי אין לו היתר אי בכלל מצה מבושלת אפילו בכלי שני כדמחמירין לענין שבת משום שיש דברים שמתבטלים בכלי שני. ועוד מסתפק אי פסח זה דוקא או נימא אין חלום בלא דברים בטלים ונאסר בכל פסח לעולם כדאמרינן במי שנדוהו והתירוהו בחלום, דחיישינן לנידוי וההיתר חוששים שהוא דברים בטלים כמבואר ביו"ד סימן ר"י.

והשיב החת"ס שעיקר דברי הגאונים שחשו לנדר בחלום א"א לומר שהוא כחק בלי טעם, שהרי קי"ל במס' סנהדרין לענין מעשר שני דברי חלומות לא מעלים ולא מורידין, ועוד דאין כאן הוצאה וביטוי שפתיים ומ"ט חששו לו, וצ"ל משום דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי יומא ורעיוני על משכביה סליקו, וחששו שמא קיבל בלב בהקיץ דבר זה ואנו מחמירים להתיר הסכמה בלב כמבואר בנוסח היתר נדרים בער"ה, ע"כ חששו הגאונים להתיר נדרי חלום.

א"כ ע"כ הגאונים מיירי מנדר שיש בו נדנד מצוה דבהא מחמירין בהסכמה בלבד דבקדשים כתיב כל נדיב לב עולות, וכיון דהגאונים לא מיירי אלא בנדר מצוה ואפ"ה כ' הרשב"א מדינא לא בעי היתר אלא דיש לחוש לדברי הגאונים ש"מ דהרשב"א והרא"ש מתירים אפילו בנדר מצוה בלא היתר ולהגאונים עכ"פ בהיתרא סגי. וא"כ תמה החת"ס על הרדב"ז שכתב דבנדר מצוה מודה הרא"ש, אלא ע"כ שהרדב"ז לא אמרו אלא במצוה גמורה כגון פריעת בע"ח, דכל אדם חייב במצוה זו ולא הוסיפו לו בחלום אלא לזרוזי ולא יחמין המצוה, והגאונים מיירי בנדרים שהן כעין חסידות ופרישות כעין נידון שלפנינו שהמקבל עליו לעשות כן איננו רק מפני נדרו, ואין לומר משמים הטילו עליו אלא שיש לחוש שהרהר ביום והסכים בלב, ומהני התרה ואפילו בנדר עד"ר, ע"כ אם אינו רוצה בקיום נדרו יתיר לו בפני עשרה אנשים ויעורב ויבושם לו. ועי' בפתחי תשובה (יו"ד רי', ב) שהביא דברי החת"ס פשט ברשב"א ותמה עליו שאם כל החשש שחשב בלבו כשהיה ער א"כ אמאי מחמירים להתיר בעשרה ולא סגי בג'.

אין חלום בלא דברים בטלים

השיבת ציון הביא דברי הרשב"א וכתב שהוציא דין זה מהאי דנידוהו בחלום, ותמה עליו איך מדמה נודר שהוא רק חשש איסור להאי דנידוהו בחלום שהוא סכנה, ויותר היה להרשב"א לדמות נודר להאי דסנהדרין דאם אמרו לו בחלום שמעות של אביו הם מעות מעשר שהוא ג"כ איסורא ולא חיישינן לחלום כיון דרוב חלומות אין בהם ממש, וע"כ צריך לומר להרשב"א דהאי דנידוהו בחלום לאו משום חשש פורענות הוא אלא רק משום איסורא לנהוג מנהג נדוי בעצמו, וכן משמע מפ"ה הר"ן והרא"ש שלא הזכירו כלל חשש פורענות, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה דשני פסקי הלכות האלה סותרים זה לזה.

ולכן פי' השיבת ציון על פי מה דאיתא שם שמתיה ושרו ליה בחלום צריך התרה, דכשם שאי אפשר לבר בלא תבן כן א"א לחלום בלא דברים בטלים, ושמהא דשרו ליה בחלום הוא דברים בטלים. וי"ל דזה שייך אם החלום מורכב הוא ומחזיק ב' או ג' דברים, כמו הך דנידוהו ושרו ליה בחלום, שהם ב' דברים הנידוי וההיתר בזה שייך לומר שאחד משנים האלה הוא דבר בטל והספק הוא איזה מהן הוא, אבל אם החלום מחזיק רק דבר אחד ואין לחלקו ולומר שמקצתו הוא אמת ומקצתו הוא דבר בטל דבזה נשאר הספק או שכולו הוא אמת או כולו הוא דבר בטל, ולפ"ז אם אדם חולם שני דברים

וראה אח"כ שאחד מהם נתקיים אז יודע שהשני הוא דבר בטל דכיון שאי אפשר בלא דברים בטלים וראה שאחד היה אמת יש לשפוט במישרים שבדאי השני שלא נתקיים עדיין הוא שקר ובטל. ומעתה ליכא סתירה בפסק הלכה, דשם אמר לו הבעל חלום מעות שהניח לך אביך במקום פלוני הם וכך וכך הם ושל מעות מעשר הם א"כ החלום הזה היה מחזיק ג' ענינים המקום והמספר מהמעות ותכונת המעות שהם של מעשר והוא הלך ומצא המעות במקום ובמספר מכוון שנאמר לו בחלום, הרי שנתקיימו שני דברים המקום והמספר שלא היו דברים בטלים, מכלל שהודעה השלישית שהם של מעשר היא דבר בטל דהא אין חלום בלא דברים בטלים ולכך שפיר פסקינן דאין צריך לנהוג בהאי מעות דין מעות מעשר כיון שהאמירה זאת מתכונת המעות הוא דבר בטל, אבל בהאי דנידוהו בחלום החלום הזה אינו מחזיק כ"א ענין אחד שאי אפשר לחלק לומר על המקצת שהוא אמת ומקצתו הוא שקר ולכך חיישינן לחומרא שמא כל החלום הוא אמת וצריך התרה מספק.

נבואה

עוד תי' השיבת ציון ע"פ מה שאמרו חז"ל שלום הוא אחד מס' בנבואה, והטעם שסיבת החלום אשר אינו מסיבת הגופני והוא חלום שהיא הודעה ומראה מן השם ב"ה, והתעוררות החלום הזה הוא בדמיון התעוררות הנבואה, עי"ש שמאריך בכל ענין הנבואה, ומסיק שחלום האמת יש לו יחוס לנבואה כי התפעלות שניהם הוא בעת הפרדת הרגשת החושים אשר יפנו מקום להתעוררות כח המדמה. ומעתה אחר ההודעה הזאת כאשר החלום האמיתי יש לו צד השוב קצת לנבואה והוא חלק א' ממששים בנבואה וגם בתכליתו דומה החלום לנבואה, וכמו שרוב הנביאים היה בהוראת דברים שיהיה לעתיד, אבל בהגלות דבר אשר כבר נעשה בהסתר אינו מסוג הנבואה כ"א בהוראת רוח הקודש שהיא למטה ממדרגת הנבואה כמו שנאמר סוד ה' ליראיו. ולפי ההנחה הזאת יש לישב הסתירה הנ"ל, דאם נדמה לאדם בחלום שנידוהו הלא באמת אין כאן לא חרם ולא נידוי אלא שהמראה הזאת הוא דרך משל וחידה כמו שהנבואה היא במראה וחידה, והפתרון מהחידה הזאת הוא הודעת פורענות, כמ"ש התוס', וא"כ הוא הוראה לעתיד שפורענות מוכן לבוא עליו א"כ זה הוראה לעתיד ויש לו שייכות ודמיון לנבואה לכך חוששין לחלום זה פן הוא מסוג הנבואה וצריך התרה, ובנודר בחלום לדעת מי שחושש להחמיר הוא ג"כ מטעם שיש לו דמיון לנדוי כי בהרבה דברים שזה דין נדר לדין נדוי, וג"כ יש לחוש שהיא הוראה לפורענות העתיד לבוא עליו לכך חושש לה לצריך התרה, משא"כ באומר לו בעל החלום שהמעות שהניח לו אביו במקום פלוני הם וכך וכך ושל מעשר הם, הוראה והודעה זו שהם מעות מעשר הוא על עבר שכבר הם מעשר ולא על העתיד וזה אין לו יחוס לסתם נבואה ולכך אין חוששין לדברי החלומות ואמרינן שהוראה הזאת הם דברים בטלים ובא בכח המדמה שנתעורר ע"י סיבת הגוף שהוא חלום יעוף אשר הוא ידבר.

תענית חלום

הזכרנו דברי הגמ' שיפה תענית לחלום, וכך נפסק בשו"ע (או"ח רפח, ד) שמותר להתענות בו תענית חלום כדי שיקרע גזר דינו. וצריך להתענות ביום ראשון, כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת. ואם תשש כחו ואינו יכול להתענות ב' ימים רצופים, לא יתענה ביום א' ויתענה אח"כ. וכתב הרמ"א דכ"ש אם היה ביום א' חנוכה או ר"ח או פורים או יום טוב אפילו יו"ט שני של גלויות שאין להתענות עד אח"כ. וי"א מי שישן שינת צהרים וחלם לו חלום רע, יתענה מחצי היום עד חצי הלילה ואז יבדיל, וביום הראשון יתענה כאילו התענה כל יום השבת.

ממשיך השו"ע די"א שאין להתענות תענית חלום בשבת אלא על חלום שראהו תלת זימני. וי"א שבזמן הזה אין להתענות תענית חלום בשבת, שאין אנו בקיאים בפתרון חלומות לידע איזה טוב ואיזה רע. והעולם אומרים שנמצא בספרים קדמונים שעל שלשה חלומות מתענים בשבת, ואלו הן הרואה ס"ת שנשרף, או יוה"כ בשעת נעילה, או קורות ביתו או שינוי שנפלו. וי"א הרואה יוה"כ אפילו שלא בשעת נעילה, וי"א הרואה שקורא בתורה, וי"א הרואה שנושא אשה. והא דרואה שינוי שנפלו דוקא שינוי, אבל הרואה לחייו שנשרו, חלום טוב הוא דמתו היועצים עליו רעה, ונ"ל שהחלומות שאמרו בפרק הרואה שהם רעים, גם עליהם מתענין בשבת.

ועי' במשנ"ב (ס"ק טו) שאף באלו הג' אין להתענות בשבת אא"כ התענית עונג לו כגון שנפשו עגומה עליו, וכשיתענה ימצא נחת רוח, לאפוקי אם הוא אדם דלא קפיד בחלום רע, או שהתענית קשה עליו ומצטער יותר בתעניתו ממה שמצטער בפחד החלום אסור להתענות בשבת. ובשם של"ה כתבו האחרונים שאף באלו הג' היה רגיל על הרוב לפסוק שלא להתענות בשבת אלא יתענה ב' ימים בחול נגד יום השבת ויום ראשון שאחריו.

הטבת חלום

מן הראוי לסיים מאמר זה בענין הטבת חלום, והנה איתא בגמ' (ברכות נה, ב) אמר רב הונא בר אמי אמר רבי פדת אמר

רבי יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה, יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא, אלא אימא יטיבנו בפני שלשה, ליתי תלתא ולימא להו חלמא טבא חזאי, ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשוייה לטב, שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא. ולימרו שלש הפוכות ושלש פדויות ושלש שלומות, שלש הפוכות הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה, אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון וגו', ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך וגו'. שלש פדויות דכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו', ופדויי ה' ישבון וגו', ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה וגו', שלש שלומות דכתיב בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו ורוח לבשה את עמשי וגו', ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וגו'.

וכן נפסק בשו"ע (או"ח רכ, א) הרואה חלום ונפשו עגומה עליו, ייטיבנו באפי תלתא דרחמי (פי' שאוהבים אותו) ליה, ולימא באפיהו חלמא טבא חזאי, ולימרו אינהו טבא הוא וטבא ליהוי וכו'.

עוד כתוב שם יפה תענית לבטל חלום רע, כאשר לנעורת. מוסיף הרמ"א דדוקא בו ביום, ואפילו בשבת.

האם יש לחוש לחלומות בזמן הזה

וכתב הערוה"ש (שם) שבעניין החלומות רבו הדברים, ויש מרז"ל שיעצו לבלי לספר החלום הרע ולא יפתרנו ואז אין בו ממש, וכך אמרו (ברכות נה, א) חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא, ופירש"י חלום שלא פתרוהו כאגרת שלא קראוהו לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפה. ולמדו זה מדכתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה.

ואמרו שם רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו (במדבר יב, ו) וכתיב וחלומות השוא ידברו (זכריה י, ב) לא קשיא כאן ע"י מלאך כאן על ידי שד, כלומר **האיש אשר הוא טהור ומחשבותיו בתורה ויראה וישן שלא במילוי כרס החלום של איש כזה וודאי יש בו ממש שמראין לו מן השמים ע"י המלאכים** השומרים את האדם השלם, כדכתיב (תהלים צא, יא) כי מלאכיו יצוה לך וגו', אבל האנשים הפשוטים המשוקעים בהבלי העולם, **שהם השדים הגמורים השודדים הצלחת האדם האמיתית**, והברואים השדים עשויים לכך להזיק ולשדוד ההצלחה האמיתית שוא ידברו חלומותיהם ואין בהם ממש. וכ"ש אותם האוכלים הרבה קודם השינה שהאידיים העולים בקרבם יבלבלו הכח המדמה ואין בהם אמתיות כלל. וכן אם חלם לו רעיונות שחשב ביום פשיטא שהכח המדמה מראה לו מעין מחשבותיו, וכל כי האי אין ממש בחלומות כאלו.

ממשיך הערוה"ש (ס"ק ד) אמרו חז"ל הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ייטיבנו בפני ג' אוהבים ויאמר בפניהם חלמא טבא חזאי, כלומר דיותר טוב שירגיל האדם א"ע לבלי להביט אל חלומות כי רובם אין בהם ממש, כדכתיב בקהלת (ה, ב) כי בא החלום ברוב עניין, ופירש"י כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שמעיין ומהרהר ביום. ונאמר (שם ה, ו) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלקים יראה, והשוה חלומות להבלים. **ועיקר הכל לירא מפני האלקים ואז לא יירא מפני החלום.**

הטבת חלום של הרב

אמנם אם נפשו עגומה עליו שיש לו עגמת נפש מהחלום ודואג עליו הסגולה לזה שג' אוהבים יפתרוהו לטוב, ואולי מפני זה המנהג בהרבה מקומות שמי שחלם לו חלום לא טוב יבא לפני רב העיר לבקש לפתור לו את החלום, והרב ממציא לו פתרון לטובה, דלעניין דיני ממונות יחיד מומחה דינו כג' הדיוטות, ומסתמא הרב הוא אוהב לכל העיר והוי כציוי חז"ל להטיב בפני ג' אוהבים והרב אומר שיהיה לטובה.

תפלת "רבונו של עולם" בשעת ברכת כהנים

כתוב בשו"ע (או"ח קל) מאן דחזא חלמא, ולא ידע מאי חזא, ניקום קמי כהני בשעה שעולים לדוכן ונימא הכ: רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך וכו', ויכוין דלסיים גם בהדי כהני, דעני צבורא אמן, ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה, אתה שלום ושםך שלום, יהי רצון שתשים עלינו שלום. וכתב הרמ"א דבמקום שאין עולין לדוכן, יאמר כל זה בשעה שהשליח צבור אומר שים שלום, ויסיים בהדי שליח צבור, שיענו הקהל אמן.

על מש"כ הרמ"א שימרו בשים שלום, תמה עליו המג"א ממש"כ בזה"ק (תרומה ע' רכ"ח) שכיון דמטו לש"ש כו' ולא איצטרך בר נש ולא אוחרא לאשתכח תמן **ולא למשאל שאלתין** אלא איצטרך למנפל על אנפין וכו', וא"ל דמייירי אחר סיימו ש"ש דהא אנו אומרים והוא רחום בכו' וה'.

איך מותר לאומרו באמצע ברכת כהנים

הק' הראשונים איך מותר לומר תפלת "רבש"ע" באמצע ברכת כהנים הרי איתא בסוטה (מ, א) שאסור לומר פסוקים באמצע ברכת כהנים ד"כלום יש לך עבד שמברכין אותו ואינו מאזין", ותל' בתוספות דהתם משום סכנה התירו שמא חלום מסוכן הוא שצריך רפואה דהא אפילו בשבת התירו להתענות תענית חלום. ובספר תרומת הדשן (סימן כז) כתב דיאמר בסוף כל ברכה וברכה בשעה שמאריכין בכ"ף (וישמריך, ויחונניך) מדאמרינן בפ' ואלו נאמרים בשעה שהכהנים מברכין מה הן אומרים ברכו ה' מלאכיו כו' ... דבמקדש נמי לא בעי לממרינהו, כלום יש עבד שרבו מברך לו ואינו מסביר לו פנים, הא קמן דאין ראוי הוא לומר, אפי' מילי דשבת והודייה בשעת ברה"כ, אלא דחכמים התירו לומר בקשה זו דרבון העולמים, ומ"מ צריך לדקדק שיאמר לאחר שסיימו הברכה, ושוב לא יהא נראה כמי שאינו מסביר פנים, שהרי כבר סיימו הברכה. ומה שמאריכין בכ"ף לנגן, אינו אלא תוספת, ואע"ג דבסוף פסוק שלישי, דהיינו תיבת שלום, א"א להמתין עד שיסיימו התיבה, שהרי מאריכין בניגון קודם, שיגמרו המ"ם דשלום, מה בכך, מאי דאפשר לתקן ולמעבד כהלכה נעבד. והק' התרה"ד כיון דנחשיב האי דמאריכין כך כלאחר סיום הברכה, א"כ לא תועיל הבקשה דרבון העולמים, דמסתמא הא דקאמר תלמודא ליקום קמי כהנים, רוצה לומר בשעה שהן מברכין, ותל' דלענין זה לא חשיב עדיין סיום ברכה, ומקרי שפיר בשעה שהן מברכין לענין זה.

ובש"ת מהרי"ל (סימן קמח) תל' דשפיר חשיב מאזין לו, שמדמה עצמו שמקבל ברכת כהנים, ומשום הכי קאמר ליה שיתקיים בו ברכת כהנים ויהפוך חלום.